

*Drzewa ogromne, że nie widać szczytu,
Słońce zachodząc różowo się pali
Na każdym drzewie jakby na świeczniku,
A ludzie idą ścieżką, tacy mali.*

*Czesław Miłosz
„Wyprawa do lasu”*

WSTĘP

Wiele gatunków drzewiastych jest związanych z polskim krajobrazem, a także z polską kulturą ludową. Przeważnie stanowią one domieszki lub podszyt w lasach, ale często tworzą też odrębne skupienia, nie mogąc bytować w lasach, gdyż do swego rozwoju wymagają pełni światła. Flora krzewów, wraz z gatunkami, które mogą także występować w postaci drzewiastej, liczy w Polsce około 205 taksonów, z czego ponad 50% należy do rodzaju *Salix* (31), *Rosa* (30) i *Rubus* (85). Reprezentują one 45 rodzajów i 21 rodzin. Jedne z gatunków są pospolite, inne występują rzadko lub ich zasięgi ograniczone są tylko do niektórych części kraju.

Opracowanie niniejsze zawiera wyniki badań nad zmiennością 26 gatunków typowych krzewów, dwóch gatunków, które mogą być krzewami lub drzewami oraz trzech gatunków drzew. Zmienność tych ostatnich przedstawiono, bowiem często krzyżują się one z gatunkami krzewiastymi, dając w przyrodzie formy pośrednie.

Pominięto wiele gatunków krzewów, głównie z rodzaju *Salix*, *Rosa*, *Crataegus* i *Rubus*, ponieważ nie nadawały się one do badań populacyjnych. Pominięto także kilkanaście innych, rzadziej postrzeganych jako krzewy (np. *Cytisus*, *Genista*) lub też trudnych do zbierania (*Viscum*).

Za podstawę badań przyjęto liście, jako organy rośliny najłatwiej dostępne, w których można wyróżnić wiele cech charakterystycznych dla gatunku. Określano na nich cechy morfologiczne, a niekiedy także chemiczne. U niektórych gatunków, prócz liści, badano także cechy morfologiczne owoców i nasion. W większości opracowań ukazano zmienność geograficzną, a ponadto zwracano uwagę na różnice pomiędzy liśćmi z długopędów i krótkopędów, z pędów płonnych i owocujących.

Badania były prowadzone na próbach populacyjnych z reguły zbieranych w ten sposób, że z jednego osobnika pochodził jeden krótkopęd i jeden długopęd, względnie jeden pęd owocujący i jeden płonny. Niekiedy jednak uwzględniano także pojedyncze osobniki, co zawsze wyraźnie zaznaczono. Ze względów metodycznych pomiary wykonywano na jednym liściu z danego typu pędu, najbardziej charakterystycznym dla pędu lub też

najłatwiejszym dla zidentyfikowania gatunku. Próby porównywano między sobą najczęściej metodą graficzną Jentys-Szaferowej (1959), która przy swej prostocie daje wyniki nie gorsze niż wiele metod komputerowych.

Badania populacyjne były prowadzone na materiale z Polski, który zebrano na terenie około 250 miejscowości. Prócz tego przeanalizowano mniej liczne materiały z terenu Słowacji, Czech, a niekiedy także z innych, bardziej odległych krajów. Pozwoliło to w wielu przypadkach lepiej zrozumieć zróżnicowanie występujące pomiędzy polskimi populacjami.

Zebranie tak licznych materiałów było możliwe dzięki pomocy wielu osób, którym – bez wymieniania nazwisk – serdecznie dziękuję. Szczególnie gorąco pragnę jednak podziękować inż. Antoninovi M. Svobodzie z Instytutu Botaniki Czeskiej Akademii Nauk w Průhonicach, bez pomocy którego nie byłoby możliwe zebranie materiałów na terenie Czech i Słowacji. Równie gorąco dziękuję prof. dr hab. Hannie Piotrowskiej, dzięki której podczas długotrwałej wycieczki wzdłuż wybrzeża bałtyckiego zebrano do badań wiele prób.

Kraków, marzec 1997 r.

JERZY STASZKIEWICZ